

CANKAR IVÁN

(* 1876. V. 10, † 1918. XII. 11.)

Cankar Ivánra méltán büszke maroknyi, de magas kultúrájú népe, a szlovénség. Mert Cankar nemcsak a szlovén irodalom legnagyobb elbeszélője, hanem az egész délszláv, sőt bátran állíthatjuk: az egyetemes szláv irodalomnak is a legklasszikusabb értékű képviselői közé tartozik. Korai halála óta még 20 esztendő sem múlt el, s műveinek java része már jóformán az összes európai nyelvekre le van fordítva. A zseni nagyságának lenyűgöző hatására betömődtek a politikai ellenszenvet hínáros árkai, s mikor 1932-ben Ljubljánában találkoztam Bartolomeo *Calvi* mantovai professzorral, — aki éppen Cankar olasz fordításainak egész sorozatát készítette sajtó alá és áradó lelkesedéssel beszélt Cankar kivételes egyéniségéről —, nagy megnyugvással gondoltam arra, hogy az európai népek és kultúrák sorsát végeredményben mégsem a fegyverek és csatateretek fogják elintézni, hanem a legjobbak szeretetéből táplálkozó kölcsönös megértés.

Cankar a századvégi szlovén irodalomnak éppen olyan forradalmi jelensége, mint nálunk Ady Endre. Első verseskötetének (*Erotika*, 1899) a ljubljánai püspök összevásároltatja még kapható összes példányait (kb. 700-at az eredeti ezerből), és elégeti. A közben elkelt példányok pedig az irodalmi kritikának még kegyetlenebb lángján hamvadnak el. Egész élete harc volt, a koránjötték megnemértésének, szellemi számkivetésének keserűségével vívott harc a jobbságért és magasabbrendűségért. Ha ma olvassuk tűzhalálra ítélt verseit, nem tudjuk megérteni, min akadtak fenn, mit nem tudtak bennük a költőnek megbocsátani.

De harc volt egész élete befelé is. Nyugtalan önmagakeresés a megállapodásnak, belső egyensúlynak kevéske reményével. Önnön lázában, önnön tűzében emésztődött, míg a naturalizmustól és realizmustól az újromanticizmuson keresztül — korán lerázva magáról Heinenek és Nietzschenek, majd a francia és német dekadenseknek kezdeti hatásait — eljutott a legtisztább eszmények szolgálatában álló idealizmusáig, amely azonban sohasem temetkezik egy gyökértelen külön világ ködeibe, hanem ezernyi kapcsolatot tart az élet realitásaival. Nagyon sokat szenvedett; egyéni életének, kilátástalan jövőjű népének és a békétlen, kenyéértelen emberiségnek gyötrelmes szenvedései egybe ömlöttek érzékeny szívében, amely pedig annyira vágyott szeretetre. És így jutott el tengernyi fájdalom árán az *Erotika* máglyájától, az Istentől menekülő örvényektől az Istenig is. Utolsó munkájának utolsó szavaiban édesanyját, hazáját és az Istent aposztrofálja. Megható az a szeretet, amellyel erőslelkű, csupaszív, paraszti édesanyján csüngött, akinek *Na klanču* (A lejtőn) c. regényében emel igazán monumentális emléket.

Cankar írásainak legfőbb sajátosságai és legnagyobb érdemei: élet-szemléletének szociális embersége és melegsége, a kitűnő jellemzés, a rendkívül gondos és finom lélekelemzés, a szatirikus és kritikus alaphang, s ami ebből következik: az esemény- és emberlátás csodálatos élessége. Mindez eladdig jóformán ismeretlen volt a szlovén irodalomban, s a személye körül felviharzott elkeseredett harcoknak, de egyúttal a korát túlélő és idegen kultúrák területére is átszivárgó rendkívüli hatásának is ez a magyarázata. Nyelve a leggazdagabb, leghajlékonyabb, legmesteribb szlovén nyelv. Ezt még leghevesebb ellenfelei is készségesen elismerték. A magyarság szempontjából különös érdekességet kínálnak a Zrínyi Miklósról és Mátyás királyról szóló versei, illetőleg elbeszélései, elsősorban pedig a *Marko potepuh in kralj Matjaž* (A mihaszna Marko és Mátyás király) c. regénye, amely a szlovén néplélek alaptermészetét boncolgatja a gazdag Mátyás-hagyomány legendás háttérében.

A *Hlapec Jernej in njegova pravica* (Jernej szolgalegény és az ő igazsága) c. kis regény, — melyet az író maga is legsikerültebb művének tartott — a legtudatosabban szociális tendenciájú munkája. De elejétől végig a legnemesebb eszményiséggel van megírva, s a művész minden túlzása és magától értetődő, a tendenciából folyó egyoldalúsága ellenére sem enged sehol egy tapodtat sem a népszónoknak. A felvetett problémát ugyan nem oldja meg szatirikus és negatívjellegű társadalmi kritikájával ez a kis regény (nagyobb terjedelmű regényeket nem is írt Cankar), de mélyen megrendít bennünket, és megrázóan eszméltet a mai társadalmi rend szembeszökő igazságtalanságaira, az elmélet és a gyakorlat szörnyű ellentéteire. És többet aligha is akart elérni az író. Boldog a nemzedék, amely ilyen csodálatos, szinte bibliai erejű íráson keresztül kap oktatást az isteni igazság és a felebaráti szeretet lényegéről.

Hogy a mű tényleg elérte célját, legékebben bizonyítja az, hogy olasz, cseh, francia, orosz, román, szerb, horvát, két német és két angol fordításán kívül már két szlovén és egy olasznyelvű dramatizálását is ismerjük.

Kisebb novelláiból a *Vigilia* és az *Élet* hoztak elsőizben apróbb szemelvényeket. Első nagyobb munkája irodalmunkban a „Jernej szolgalegény . . .” Első, de hiszem: nem a legutolsó.

Dr. Pável Ágoston